

XX СТОЛІТТЯ

DOI: 10.33608/0236-1477.2020.05.75-95

УДК 821.161.2.

Ганна ТОКМАНЬ, доктор педагогічних наук,
кандидат філологічних наук, професор
Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди,
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав, Україна 08400
e-mail: hanna_tokman@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6213-2987>

МОТИВ САМОТНОСТІ В ПОЕЗІЇ ТОДОСЯ ОСЬМАЧКИ: ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНО-ДІАЛОГІЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

Стаття присвячена поезії Тодося Осьмачки, увага сфокусована на мотиві самотності у віршах зі збірки «Китиці часу». Дослідниця аналізує художній текст та інтерпретує його екзистенціальні смисли. Самотність людини в поезії Т. Осьмачки викликана історичними подіями, еміграцією, відсутністю друга й коханої. Філософські висловлювання поета окреслюють сутність самотності людини в її унікальному індивідуальному існуванні. Наведено положення із праць філософів М. Гайдеггера, Х. Ортеги-і-Гассета, Г. Марселя, які допомагають витлумачити художній текст Т. Осьмачки. Діалог між поезією й екзистенціальною філософією розкриває значення художніх образів і виявляє специфіку мистецтва. Визначено риси індивідуального стилю Т. Осьмачки як автора філософської лірики.

Ключові слова: поезія, мотив самотності, філософія, екзистенціалізм, існування, діалог, стиль.

Поезія Тодося Осьмачки прийшла в синьонебу Україну, повернулася з еміграції додому, принісши з собою бунтарську, змучену душу її творця. Його лірика вражає — це

Цитування: *Токмань Ганна*. Мотив самотності в поезії Тодося Осьмачки: екзистенціально-діалогічна інтерпретація. Слово і Час. 2020. № 5 (713). С. 75—95. <https://doi.org/10.33608/0236-1477.2020.05.75-95>

буяння гордого й сильного духа, це одна душа, що проектує свою енергію на весь світ, залишаючись водночас самотньою і беззахисною. Творчість Т. Осьмачки досліджували О. Астаф'єв, І. Барна-Шалата, В. Барчан, В. Дмитренко, М. Жулинський, Н. Зборовська, В. Зіневич, В. Коваленко, Н. Колісниченко-Братунь, Н. Колошук, О. Лапко, Ю. Лавріненко, І. Лисенко, С. Маринкевич, Н. Михайловська, М. Моклиця, М. Неврлий, О. Піскун, М. Скорський, М. Слабошпицький, О. Слоньовська, Ю. Стефаник, І. Стребкова, В. Чапля, С. Чернюк, Ю. Шерех, Ф. Якубовський, Г. Яструбецька та ін. Вони увиразнили мотив самотності у творчості поета, звернули увагу на його суголосність з теоріями філософів екзистенціального спрямування. Проте конкретика текстурального прочитання віршів збірки «Китиці часу» в аспекті екзистенціальності мотиву самотності, конкретика діалогу поетичного і філософського текстів ще не була встановлена. Метою нашої розвідки є визначення екзистенціальних смислів мотиву самотності у збірці Тодося Осьмачки «Китиці часу». Проведемо екзистенціально-діалогічне прочитання художніх текстів із залученням категорій та положень праць філософів екзистенціального напрямку.

Мотив самотності є центральним у збірці Т. Осьмачки «Китиці часу», яка вийшла друком 1953 р. й містить вірші, написані впродовж 1943—1948 рр. в еміграції. Джерела цього мотиву в індивідуальності автора, його власній життєвій долі, в історичній долі української нації, у таїні мистецької творчості, у філософському осмисленні поетом світу. Ці аспекти висвітлювали у спогадах і статтях його сучасники — українські діячі культури, емігранти Г. Костюк, Ю. Лавріненко, Т. Мороз-Стрілець, У. Самчук, Ю. Стефаник, Ю. Шерех та ін.

Особистість Тодося Осьмачки вражала його сучасників своєю талановитістю, оригінальністю й водночас духовною спорідненістю з іншими велетами людської культури. За словами Ю. Стефаника, «він є геніальною людиною, біля якої, як біля всіх велетів людського духа, ще за її життя шумлять вітри історії» [10, 108]. Трагічність світосприймання, хвора психіка — ці особистісні риси Т. Осьмачки були джерелом мотиву самотності в його творчості в цілому і в збірці «Китиці часу» зокрема. У. Самчук писав про нього: «А джерелом неспокою була та сама його хвороба, яка немилосердно гнала його через життя, не даючи змоги ніде знайти для себе місце. Горе його було тим більше, що йому приречено було бути митцем і тим самим поглибити конфлікт з оточенням» [8, 194]. Проте так було не завжди. Т. Мороз-Стрілець розповіла про теплу щирю дружбу свого чоловіка Г. Косинки з Тодосем — їх називали «Косьмачка». Авторка спогадів міркує про душевну хворобу поета, бачить її витoki в загрозі сталінської репресивної машини: «Між іншим, тоді люди говорили, що Тодось Осьмачка симулював “божевілля”, щоб

потрапити до лікарні й таким чином уникнути арешту, врятуватися. Можливо, так воно й було. Але подальші умови його життя, поневіряння призвели до того, що Тодось помер в психіатричній лікарні» [5, 157].

У. Самчук наводить і коментує листи Т. Осьмачки до нього літа 1942 р., коли Самчук у Рівному очолював колектив газети, мав видавничі проекти; його схвилювала фраза з листа: «І де далі я бачу цю обережну укриту і уявну боротьбу супроти мене... Отже, вважайте і пишiть, чи у Вас є хоч суха гілляка для того, щоб учепитися на перших початках!...» [8, 193; збережено правопис автора. — Г. Т.]. Адресат відповів і запрошував поета до Рівного, але Осьмачка не приїхав. Через 20 років Г. Костюк був так само вражений, почувши із вуст поета — самотнього, хворого, безпорадного — питання, чи не знайдеться десь сучої буди для нього [2, 376]. Ішлося не тільки про дах над головою, а й про можливість творчого усамітнення, праці. Потреба *сухої гілляки*, щоб учепитися, і хоч *сучої буди* для ночівлі і творчості не залишала митця до скону.

Ю. Шерех глибоко проаналізував збірку «Китиці часу» майже відразу по її публікації — у статті «Незустрічаний друг», яка вперше була надрукована 1954 р. в 49-му числі часопису «Нові дні», що вийшов у Бостоні. Науковець виокремлює мотив самотності вже в назві статті, у її тексті він пояснює: «Друг, що його шукає Осьмачка, — не тільки не зустрінутий. Він — незустрічаний. Поет не може зустріти його, бо він абсолютний, безумовний» [13, 273]. У безумовності самоти ліричного героя «Китиць часу» вчений вбачає філософію: «Людина самотня, її крик не знаходить навіть луни. Самота невідклична, а тягар її нестерпний. Він нестерпний тим, що нічого нема між людиною й вічністю» [13, 272]. Про мотив самотності образно пишуть і М. Слабошпицький — «Самотність невідривна від нього як тінь» [9, 205], і Н. Зборовська — «“Китиці часу” — це молитва перед ідолом немилосердного божества самоти» [1, 21]. Отже, дослідники вважають мотив самотності провідним у цій збірці, характеризують різноманітні його значення й поетику, наголошують на філософському характері.

У поетичній збірці Т. Осьмачки «Китиці часу» прочитуємо яскравий за експресивністю та глибокий за філософічністю, велично-тужливий образ самотника. Поетове серце на п'ятдесятому році відчуло бажання-тугу «почути голос із далекого черкаського села», який би виспівав його лиху долю. Він виспівав її сам. «Чорнопера недоля» вела поета лабіринтом, з якого він не знайшов жодного виходу. Численні джерела мотиву самотності в збірці, а також його семантичні й естетичні нюанси передусім пов'язані з «не» й «ні»: поет перебуває у просторі, головною ознакою якого є відсутність батьківщини, рідної йому природи і близьких душею людей. Розлука з Україною — один із витоків відчуття самотності, що переживає ліричний суб'єкт. У вірші «Присвята» він прагне

повернення, прощення, тому з'являється образ луни: вона одна лишила-ся як слід «Я» вигнанця на його батьківщині:

Крики дальні, крики птиці,
стриньте хоч луну мою
над хрестом святим дзвіниці
у покинутім краю [7, 155].

Самітник-вигнанець не сподівається на фізичне повернення додому, не очікує на допомогу людей — його надія на відгук від птахів і милосердя Ісуса Христа, лише вони можуть почути і привітати в Україні його луну. У віршах «Молитва» («Мій Боже, ти любиш із блакитної арки...»), «До вічної ночі», «Весняна елегія», «Молитва» («Царице неба, і землі, і вод...») Т. Осьмачка молитовно звертається до вищих сил — божественних або земних, проте наділених надприродною силою. У «Молитві» («Мій Боже, ти любиш із блакитної арки...») зображено палку любов до черниці, яка подарувала своє серце Богові. Десь поміж сердець лежить у Божому мішку й серце жінки, в яку так палко закоханий ліричний герой «Китиць часу», тож він без вагань звертається до Всевишнього із проханням: «<...> візьми одне серце з мішка і черницю / на грішную землю верни»:

І страшно благаю: важкими руками
верни їй узятє, як Бог,
аби ми серцями, немов писанками,
могли помінятися вдвох [7, 159].

Примарну, маленьку, хитку надію на звільнення від самоти поет порівнює із пташкою, яку дитина «несе на гілляці з дібров». Цю пташку спроможний зберегти лише Бог. Переплетення мотивів самотності і кохання в поезії Т. Осьмачки має паралель — взаємозв'язок відповідних категорій у екзистенціальній філософії. Х. Ортега-і-Гассет вважав, що в пошуку Іншого вершинним прагненням людини є кохання. Філософ пов'язує прагнення кохати із самотністю людини, він так характеризує спроби людини вирватися із самоти: «Дружба — одна з них. А найсміливіша, найрішучіша — любов. Справжня любов — не що інше, як прагнення двох людей обмінятися своїми самотностями» [6, 511]. Важливо, що Т. Осьмачка використовує подібний, але суто національний образ, пишучи про свою нездійснену мрію щасливо кохати, «аби ми серцями, немов писанками, / могли помінятися вдвох». Самотність — це істинно справжнє, що має людина, сокровенне, єдине, у чому вона може бути певна. Писанка, з якою порівнює серце Т. Осьмачка, теж містить таємницю справжності, сутності. Звичай мінятися писанками на Великдень — гра, у якій є відгомін вірувань предків, і ці вірування виявляються багатознач-

ними, потенційно можливими для нових поетично-філософських інтерпретувань. У системі філософа близькі люди міняються самотностями, у поета — серцями-писанками. Пам'ятаючи, що ортегіанська самотність є суттю людського існування на землі, зазначимо, що і серце, і писанка в українській культурі містять той самий сенс: утілюють модель (особистісну, герметично закриту-сховану) людського існування.

Свою самоту на життєвому шляху поет пояснює і тоталітарним режимом у поневоленій Україні, і прокляттям власної долі. Вірш «До вічної ночі» написаний як монолог-звернення до таємничого Ніщо, з якого людина приходить у земне існування і куди йде по смерті. Відчуття полишеності не тільки Богом, як у Христа, але й ніччю абсолютизує людську самоту — покинули всі:

І знов, і знов душа моя безсила
питається прокляттям літ:
навіщо ти мене взяла й пустила
самотнього на білий світ <...> [7, 160].

Герой — «немов без птахів голосних зимою / забитий кригою та снігом ліс». Тому психологічно логічним стає прохання, з яким він звертається до ночі: «Йй тому я, ноче, знов благаю: / зроби мене ялицею в бору». Візія «Я — ялина в зимовому лісі» малюється як звільнення «Я» від душевних мук, від переживання самотності серед людей.

У ліриці Т. Осьмачки, експресіоністській за своєю естетичною сутністю, художній світ повний контрастів, а слово про світ і себе в ньому є криком відчаю, що викликає асоціації з картиною норвезького художника Е. Мунка «Крик». Неодноразово крик у вірші викликаний суперечностями, які неможливо подолати. Так, уже назва твору «Весняна елегія» є оксюмороном, бо хоч весна — це символ радості, відродження, парування, проте на чужині вона овіяна смутком. Що ж заподіяла Україна, *дорога недоля*, ліричному героєві Т. Осьмачки? Вона розквітла, постала у всій своїй весняній розкішній красі, привітала птахів, що повернулися з віррю, проте цим лише завдала душевних мук українцеві, який повернутися додому не може. Внутрішній простір емігранта разуче відрізняється від уявного рідного довкілля.

І саме тоді, як, немов журавель,
заблуканий в нуртах безодні,
у мене кричить із сердечних пустель
мій дух, посмутнілий, самотній <...> [7, 161].

Безмежна порожнеча — і в ній одним-одна істота; така модель простору повторюється, створюючи психологічний паралелізм: у нуртах безодні — журавель; у сердечних пустелях — дух посмутнілий, самотній.

Перший крик відчаю був звернутий до України, друге звернення посмутнілого, самотнього духа спрямоване до людини, яка могла б полегшити самотній шлях на чужині:

Не стрінутий друже, колись в ранню рань,
якщо ти ще є у безмежжі,
то швидше між мною і вічністю стань
в чистіший од неба одежі... [7, 161].

Людина відчуває, як зникає межа між її простором і вічністю, простором смерті, тож гостро потребує порятунку, відновлення рокової межі. Порятувати від самотності, а значить і від вічності може друг, але він залишається нестрінутим — і надія на те, що він узагалі десь є, поступово тане. Відбувається накладання двох відсутностей — України і друга, тому самотність стає нестерпною. Самітник дорікає рідному краю, хоча не перестає його любити:

І саме в цей час ти, мій краю, не мій,
та благословенний ще й нині,
скажи мені, що ти зробив, мов німій,
весною моєї самотині? [7, 161].

Мій — не мій край і нестрінутий друг зневіряють ліричного героя Т. Осьмачки щось змінити і у зовнішньому просторі свого існування, і у просторі серця.

Вірші «До вічної ночі», «Неминучість», «Реакція», «В Альпах», «Незмінність», «Самота», на нашу думку, особливо близькі до філософії екзистенціалізму. Т. Осьмачка зображує оригінальний, не відкритий тим, хто оточує, світ людини як її справжнє буття. Ліричний герой триптиха «Неминучість» — митець, який своє «Я», *святу уяву* — цей «крик з пожеж про щастя нам» виявляє у творчості. Уява породжує мистецтво, що могло б розірвати коло самотності поета, якби прийшло до людей:

Але воно справляє чорну драму
людині в блисках дум і мрій,
коли ніколи вже не найде храму
й назад прилине в серце її [7, 169].

Безпритульне мистецтво, поезія без храму — образ, який поглиблює мотив самотності у збірці «Китиці часу»: самотнє мистецтво повертається до свого творця, «справляє чорну драму» замість свята спілкування й розуміння.

Межова самота зображена у вірші «Реакція». У триптиху «Неминучість» автор змалював порожній простір храму — відсутність читача, у «Реакції» переживання непочутості парадоксально посилюється:

слухач є, вірш прозвучав, проте марно. Це останнє випробування стає нестерпним для поетової душі — вона покидає довірливого поета. Душа митця, яка «понуро з серця виліта», тлумачиться як єдина його подруга, автор навіть уживає займенник «ми», кажучи про себе і свою душу. Ліричний герой залишається без душі, стан самотності доведено тут до краю: межа самота малюється як блукання людини без душі в темній порожнечі:

Сило Божа, дай мені снаги поезій
не читати випадковим слухачам,
бо з останнім звуком читаної речі
і душа понуро з серця виліта,
і по лісі потім в муках порожнечі
мною водить довго темна самота [7, 170].

Останні рядки вірша оприявляють заповітну мрію кожного митця, єдину умову, за якої він не буде самотнім:

Сило Божа, дай душі моїй простору
і єдиного з душею читача [7,172].

Душа має вільно творити, проте цього замало, творіння має бути сприйняте кимось, здатним до рецепції, тільки тоді відбудеться діалог душ — поетової і читачевої. Ліричний герой «Китиць часу» такого діалогу не мав.

До яскравої образності творів Т. Осьмачка додає певну сюжетність, напружуючи сприйняття тексту якоюсь подією (зазвичай зовні незначною), котра збурила душу, викликала перебіг почуттів. У «Реакції» такою зовнішньою подією стала зустріч із випадковим слухачем, у «Перепелиці» — крик птаха. Назва «Перепелиця» означає кульмінаційний момент у цій маленькій баладі. Психологічний пейзаж нічного Відня змальовано чорними фарбами: «Ні місяць не світив тоді, ні зорі, / чорніла ніч, і чорний був Дунай» [7, 172]. Ліричний герой не піддається тиску довкілля, він має що протиставити гущі тьми, у яку потрапив, бо плакає в душі «дикі, нездійснені надії»; суцільна темрява зовні і зорі, які ясніють у внутрішньому просторі «Я», становлять конфлікт у цій баладі. Дунай може віднести на чорноморське дно людські надії, як він колись відніс зорі, проте раптово й несподівано надії знаходять підтримку, відгук:

І їм у відповідь в саду з-під листя,
немов з-під серця самого сторіч,
запідпадьомкала перепелиця,
аж серед Відня затремтіла ніч [7, 172].

Крик перепелиці викликав картину, на якій ожили густі жита, хати, уманська дорога та «дівочі зарожевіли уста». Ілюзія повернення в минуле зникає, і знову запановує сучасне, головна ознака якого — самотність. Поет створює її символічне втілення — образ всохлого дуба, «якому на гілля посеред гаю не сяде заспівати жодний птах» [7, 172]. Погляд у майбутнє суворий і до себе, і до інших: мовчатиме дуб («Коли ж хто і почує з його крики, / то тільки від стривожених галок»), залишиться байдужим довкілля (кожна зірка «дбає / про мене так, як і турецький дим»).

Відсутність ілюзій не означає смерть надії, феномен якої екзистенціально витлумачив французький філософ Г. Марсель. У праці «Нарис феноменології і метафізики надії» (1942 р.) він пише (близько до духу й образності вірша Т. Осьмачки): «Справді-бо душа завжди тягнеться до світла, якого вона ще не бачить, до світла, яке тільки має народитися, у надії бути визволеною з теперішньої ночі, ночі сподівання, яка не може далі тривати без того, щоб не вкинути її в умови, за яких почнеться такий собі процес її органічного — у певному розумінні — розпаду» [4, 39]. Український поет виражає надію не новоромантичну («*Contra spem spero!*»), а експресіоністичну, подібну до художнього феномену віталізованої смерті — надію передсмертну, надію на дні душі, яка вже не в змозі нею керуватися, тож у вірші лунає тихе прохання: «Але, несповнені мої надії, / в душі не умирайте і на дні <...>» [7, 173]. Г. Марсель також убачав у автентичній надії тихість, він зазначав: «<...> в автентичній надії <...> дуже багато смиренного, сором'язливого, *цнотливого* [курсив автора. — Г. Т.]» [4, 43]. Самотній блукалець із «Китиць часу» Т. Осьмачки смиренно сподівається, що, «може, перепілка ще посміє / запідпадьомкати на чужині» [7, 173]. Назва твору набуває смислу надії на особисте щастя, на зустріч із жінкою, яка хай не замінить дівчини з уманської дороги, проте розіб'є самоту, полегшить долю.

Остання строфа твору, як це часто зустрічаємо в Осьмачки, є духовно глибинною, трансцендентальною, вона написана як поетичне вираження моменту туги, болючого остраху і відання:

<...> аби не глянула самотність в очі
перед останнім світовим «прощай»,
коли безокі, безперервні ночі
затоплять сонце, Відень і Дунай [7, 173].

Ці рядки прочитуються як гірке поетове пророцтво, тільки ніч загопила хворого Теодосія Степановича не у Відні, а в Нью-Йорку. Образ кінцевої самоти, коли людина без жодної підтримки, товариша, коханої, священника, опиняється сам на сам перед лицем смерті, сприймається як найтрагічніший у поезії автора. Художній хронотоп твору розпочинався як ніч у Відні і завершується ніччю у Відні, проте в останньому разі це вже

метафора, адже ця ніч не скінчиться і не матиме жодної зірки-надії. Самота, яка переходить у смерть, — найекспресивніший варіант мотиву самотності у збірці «Китиці часу». Чужина не стає близькою героєві книжки, навпаки — загострює болючі відчуття. У вірші «Сум» відбувається дивовижна за емоційною виразністю і зримістю символізація самоти: створюється образ баварського зимового бору, засніженого, німого — «і немає слідів ні із лісу, ні в ліс» [7, 174]. Подібно до того, як Леся Українка у вірші «Дим» протиставляє диму на чужині димок на рідній Волині, Т. Осьмачка баварському бору протиставляє гай «у нас», де ворони, «мов лісничого ріг, / голосні і зимою в гаях», де можна легко подолати журбу.

Вихід із самотності — «скандинавську прийняти красу», тож ліричний герой створює казковий сюжет про своє перетворення на царя цього пустельного краю. Прийнявши чужину серцем, людина Т. Осьмачки втрачить свій сум, проте це почуття, назва якого винесена в заголовок вірша, тотожне крові — припинення означатиме духовну смерть. Експресіоністична образність тексту вражає умовністю й аксіологічною глибиною:

І з життям таким самим, як іній чи сніг,
скандинавську прийняти красу,
чуйно слухаючи, як у жилах моїх
замерзає червоний мій сум...
Та немає у мене тієї душі,
що тримає весь світ у руці, —
і стоїть тихий бір у сипучій глуші
ще сумніший, як білі мерці [7, 174].

Червоний сум самотнього емігранта йому дорожчий за радісне відчуття спільноти, за холодний спокій душі. Екзистенційний вибір людини у творчості Т. Осьмачки незмінний: вигнаний із батьківщини українець залишиться вірним своєму національному «Я». Бір або гай, червоний сум або холодний іній — вибір зроблено, і назва твору його знакує: «Сум».

Духовна відчуженість митця посеред багатолюддя — мотив низки поезій збірки «Китиці часу». Вірш «У таборі» містить чадний побутовий інтер'єр, на фоні якого зображено митця: він вирвався зі *збільшовиченого суду*, але й тут, у таборі для переміщених осіб, не може творити серед багатолюддя, парубочих балачок і «димного наркозу». Самота серед людей, які далекі від тебе духовно, ще гостріша, ніж у баварському бору без жодного сліду,

Бо від розмов і димного наркозу,
як від зміїного жала,
зів'яв, страждаючи, у мене розум
і глухне в обводі чола [7, 175].

Ідеться вже про божевілля, *розум в обводі чола* може порятувати тільки творчість, утеча в інший, художній світ, творення його. Давня українська муза гляділа поетів дух і в Україні, і у Відні, тож він кличе її й надалі бути з ним на його недовідомих життєвих шляхах. Образ Музи в поезії Т. Осьмачки кореспондує з пречистою і святою чарівниченькою Т. Шевченка (вірш «Муза»). Порівняймо:

Т. Шевченко

Моя порадонько святая!
Моя ти доле молодая!
Не покидай мене. Вночі,
І вдень, і ввечері, і рано
Витай зо мною і учи,
Учи неложними устами
Сказати правду [12, 499].

Т. Осьмачка

Але, царице превелика,
не покидай мене хоч ти
і в дерев'яних черевиках
наважся стежку перейти.
Я жду тебе у лісі, і у місті,
і в селах, де шумлять сади,
з одним бажанням: як завжди, без вісті,
ох, музо рідная, прийди! [7, 176].

Самітник поета дійшов до межі, йому потрібна присутність Музи як єдиної близької істоти, як часточки втраченої ним України («І тільки давня українська муза / гляділа здалеку мій дух»), як рятівниці від *змійного жала* юрби. Пригадаймо, що вірш «Муза» Т. Шевченко написав на чужині, у Нижньому Новгороді, проте після заслання (1858 р.) зі сподіванням повернутися в Україну. Т. Осьмачка через майже сто років на своїх емігрантських шляхах такої надії не мав — жодний шлях не вів в Україну.

У збірці «Китиці часу» зустрічаємо як медитативну, так і філософську лірику. Якщо вірш «У таборі» малює нам конкретику днів ліричного героя і його роздуми над своєю долею, то у вірші «В Альпах» людина постає в контексті Всесвіту і Вічності. Історія ліричного героя вірша невідома, вона — очікування, бо картина його життя недомальована: «<...> все життя моє спинилось без доріг / в недомальованій картині» [7, 176]. Самотність як недомальоване життя — ще одне оригінальне образне втілення відчуття самотності в поезії Т. Осьмачки. Вірш «В Альпах» виражає не тільки прагнення зустріти когось близького, небайдужого, а й світову тугу перед Вічністю і Всесвітом, — людина малюється в її закинутості у світ:

А я між небом зоряним одягнений в кожух,
і між землею сам надворі,
мов здавлений у палітурках двох лежу
нігде не читаних історій... [7, 177].

Цей образ прочитується і як конкретна мить із життя ліричного героя, і як узагальнене екзистенціальне змалювання людини між небом зоряним і між землею. Поет тлумачить існування людини як «тут і тепер»

закинуте в безкінечному просторі, загублене у неспинному потоці часу, а також як текст — неповторну історію, книгу, яку ти сам пишеш своїм життям.

У вірші «Дзвоник» узагальнений образ поета, приреченого на самотність у світі, малюється поза політикою і конкретикою життєпису. Висока поезія постає в символі польової квітки-дзвіночка, мелодію якого не чує ніхто — на відміну від гуку мідяних дзвінків на шиях корів. У вірші «Сум» утіленням самотності був зоровий образ — ліс без слідів, ні в нього, ні з нього; у вірші «Дзвоник» такою ж лапідарністю вражає звуковий образ:

Забуло серце, що воно поетська доля,
якій немає лун ніде нізвідки... [7, 180].

І хоч поет у кінці вірша відмовляється від жодної квітки біля свого серця, читач розуміє, що це лише миттєва реакція на біль від непочутості.

Вірш «Немає» — зразок української філософської лірики, екзистенціальної, із виразним фольклорним джерелом, із драматичним зіткненням почуттів. Ліричний герой сам заявляє про свій вибір самотності. «Я унікав кохання та приязні <...>» [7, 180]. Проте всі холодні філософування розбиває пам'ять дитинства, голос рідної землі, які поет утілює в образ найпростіший і найприродніший: «та перервати рідну пуповину, / що в'яже до землі мене, не зміг». Він не може остаточно вийти за межі Батьківщини, перервати з нею духовний зв'язок, адже, наче стріла, раптом пронизує бажання-туга,

щоб дівчина співала під вербою,
полощучи на кладці сорочки,
і щоб кричали десь за рогозою
з сороками білесенькі качки... [7, 181].

Цей простий і водночас сакральний, як «Садок вишневий біля хати...», фольклоризований, мальовничо-звуковий образ України засвідчує, що перемога над небезпечними думками — ілюзія. Людське серце не може бути абсолютно самотнім, йому потрібна хоча б згадка про рідну землю, хоча б уявне співчуття. Філософським висновком у тексті є не самотність як прокляття індивідуума, а, навпаки, її неможливість у духовному сенсі. У вірші «Незмінність» до філософського, екзистенціалістичного висновку поет доходить через заперечення: він заперечує існування людини в юрбі, як неавтентичне її існування, та констатує самотність автентичного існування.

<...> і тільки на тлі безконечного світу
та сама й незмінна моя самота... [7, 183].

Чому самота незмінна? Це рок, фатум конкретної долі чи уділ людини як такої? Філософська лірика Т. Осьмачки має розмиті межі з медитативною, поет залишає на розсуд читача узагальнення й паралелі з власним існуванням, питання щодо себе він вирішив однозначно, а інші просто хай приймуть до уваги його екзистенційний досвід. Насильницьке усамітнення людини асоціюється з її арештом, перебуванням в одиночній камері, коли всі, хто дорогі тобі, за стіною. Октави «Останній арешт» Т. Осьмачки — твір надзвичайної експресіоністської краси й сили. Назва твору є містком між минулим і майбутнім ліричного героя — арештантським минулим у СРСР і прийдешньою смертю, саме її автор називає останнім арештом.

Текст починається дещо подібно до Шевченкового «Кавказу»: тут теж гори (тільки Карпатські, а не Кавказькі) і орел. Романтичного нескореного Прометея немає — експресіоністська поетика інакша, ніж романтична, умовніша, епатажна, парадоксальна. Образ орла на карпатській скелі символізує самотність, гідність, приреченість, адже сильний і гордий птах скалічений: «<...> орел у Карпатах на скелі клекоче / з крилом перебитим, що з кручі звиса» [7, 185]. На птаха чигає смерть, йому вже не злетіти, тож рано чи пізно він упаде в ріку, яка під ним «пролітає, шукаючи дна, / з якого безжалісна виє тривога / і смерть невблаганна єдина й одна» [7, 185]. *Імператор стихії* не скоряється долі і «розпачливо клекотом б'є у простір». Як Т. Шевченко в образі Прометея символізував нескорений дух волелюбної нації, так Т. Осьмачка в образі пораненого орла символізує дух самотнього поета:

І дух мій, неначе орел той далекий,
безцільно гукає з осінніх ночей:
я дружби у вас не шукав, ні безпеки,
ні жалібних слів, ні щедрот із очей [7, 185].

Перед нами горда самотність, самотність, яка не принижується і не просить розірвати її сумне коло.

У творах Т. Осьмачки сусідять символічні образи й натуралістичні зображення конкретних життєвих ситуацій. «І пес тільки дикий, ідучи на лови, / мене не цурався й підходив до рук» [7, 185], — розповідає поет і пов'язує з цією буденною деталлю уявну картину свого майбутнього, у якому — смерть як останній арешт. Прохання в арештанта одне: «пса поховайте зі мною / під спільний, мов місяць, осиковий хрест». Чому? Нащо самотнику товариш-арештант поруч? Бо інакше його могила залишиться такою ж самотньою, як він сам за життя. Образ покину-

тої, неоплаканої могили — одне з образних експресивних утілень мотиву самотності в поезії Т. Осьмачки.

«Останній арешт» — це своєрідний експресіоністський заповіт Т. Осьмачки, поет, як і Т. Шевченко у знаменитому романтичному «Як умру, то поховайте...», бачить своє поховання і свою душу після нього. З Кобзарєвої могили має бути видно «лани широкополі, і Дніпро, і кручі»; дух Осьмаччиного героя також опиниться на горі, проте його очікуватиме не споглядання рідної України, її природи, повсталого народу, а віднайдення спорідненої душі — птаха, близького йому як волелюбною натурою, так і зламанною долею.

І дух мій, схопившись над ліс та над води,
обнявши каліку на скелі орла,
там з ним погибатиме в бурях негоди,
як родич і серця його, і крила! [7, 186].

Вірш написано октавами, що надає творові строгості, рокованості, високої духовності й оригінально сполучається з брутальними картинками та згрубілою лексикою.

Твір «Самота» вже самою назвою говорить про предмет зображення, проте відповідне поняття виникає тільки в передостанньому рядку тексту. Вірш філософський, ідеться про спробу досягнути універсальні закони буття, зокрема закон неповернення в минуле. Автор доходить висновку, «що всяка зміна ладу та речей / утворює пустелю скам'янілу». Логіка міркування така: усе змінюється в цьому світі, отже, перед кожною людиною простягається пустеля, яку слід перейти — «до людей та їх ідей». Філософський розмисел резюмується екзистенціально:

І хоч перейде з ними й землю білу,
не маючи ні воза, ні саней, —
однаково людина буде й серед друзів,
мов кожная сніжинка в завірюсі... [7, 188].

Художній образ — наочний, зоровий, він викликає просторове уявлення про масу і одиниці, з яких вона складається. Людство — це не снігова баба, це саме завірюха, ми разом існуємо в часі й просторі, у спільному русі, проте зберігаємо розокремленість, тобто самоту в її філософському екзистенціалістичному сенсі.

Самотність людини як такої, самотність емігранта, українського поета, чоловіка — іпостасі одного феномена лірики Т. Осьмачки. Час від часу герой збірки «Китиці часу» намагається подолати самотність закохавшись, принаймні захопившись красою якоїсь дівчини. Короткі love stories, які нещасливо закінчуються, складають зміст віршів, розкиданих сторінками збірки так само випадково, як і зустрічі з дівчатами, у них

описані. Такими є, наприклад, триптих «Жорстокість» і вірш «Дзвонар», розташовані між філософськими творами «Монолог» і «Ранок». Мрія про мить, «коли молоду / в серце радість укину хвилеву», емоційно наповнює ці твори, проте раптом дисонансом у текст уривається щось інше, безжально реальне й не виправне, далеке від мрій та ілюзійного щастя. У «Жорстокості» таким є прозирання своєї смерті: «<...> в Баварії десь, у німій чужині, / ні для кого не свій, ні для люду» [7, 192], — тут виражено потрібну самотність — у чужинецькому просторі, у відсутності друга або коханої, у відчуженості іншої нації, люду. У «Дзвонарі» вражає вже перший рядок — риторичне звертання: «Ох, недоле моя чорнопера <...>» [7, 193]. Далі йдеться про легковажну дівчину, що любить дзеркала, а також манікюр й кучері, зроблені перукарем. Високохудожній образ першого рядка відгукується у проханні про полегшення долі, яке лунає від ліричного героя: чоловік просить дзвонаря взяти для нього «стежку у Бога найлегшу / для зідхань та плачу й самоти» [7, 194]. Отже, людина поезії Т. Осьмачки — земна, чуттєва, вона хоче звичайних радощів, добробуту, своєї хати, жіночої любові, проте навіть у тексті про ці прості мрії поет укріплює екзистенціальні осягнення, зокрема усвідомлення самотності, її неунікності й тотальності.

У вірші «Ранок» Т. Осьмачка створив образ знеособленого *люду*. Неможливість усамітнитися, залишитися сам на сам зі своїм віршем чи з одним з душею читачем, із яким цим віршем можна поділитися, — ось що болить поетові, а ще більше — відчуття незатребуваності, незапитованості щирого українського слова як такого. Образ високого футболіста, який з люті, що йому завадили, свистить серед площі, є втіленням людини маси (Х. Ортега-і-Гассет). Зображення поетової втечі з табору набуває характеру екзистенційної втечі від *Das Man* (екзистенціал *люди* у філософії М. Гайдеггера), повернення до свого справжнього існування, адже справжнім існуванням поета є творення художнього слова. Герой цього вірша — поет з табору, людина, яка не потрібна ні батьківщині, ні чужині, «людина-між», індивідуум у сірій зоні. Він усвідомлює своє становище, приймає його стоїчно, береже свою моральну опору — українське слово у високому софійному значенні цього поняття. І хай нікому вислухати вірші, поет залишається вірний їм, а значить вірним собі справжньому.

Гей же, серце моє, свою справу зарадь
так, як роблять самотні герої,
бо тебе тільки слухає мертва падь
та безлисті граби й сухостої <...> [7, 197].

Самітник Т. Осьмачки надзвичайно сильна духом особистість, він відає про свою недолю, проте незламно простує *стежкою страшної самоти*, не зраджуючи себе і свого українського слова.

Кохання оминає самотнього втікача з рідної землі — це провідний мотив інтимної лірики у збірці «Китиці часу». Чи йдеться про минулі зустрічі чи нові, колись чи нині, вони однаково нещасливі, бо це зустрічі без продовження, історії кохання, яке навіть не почалося, тільки помашило, пообіцяло самотньому серцеві щастя — і зникло. Екзистенційний стан ліричного героя вірша «Сліпе» виражено в самоаналізі чоловіка, до якого сміється з вікна люба жінка. «<...> і я, маючи в серці самотність глуху, / вам повірив до самого дна» [7, 213]. Глуха самотність робить людину вразливою, бо вона неприродна, ліричний герой мріє, що хтось проб'є віконце в цій глухій стіні; він готовий упустити до душі жінку, у щирість почуттів якої повірив. Однак це ілюзія, яка виникає і розбивається в інтимній ліриці Т. Осьмачки.

«Елегія» містить не тільки сповідь про кохання немолодого емігранта до «дівчини ще школяра», яку він має змогу бачити лише по неділях у церкві, а й екскурс у минуле героя. Воно самотинне, стражденне і стоїчне.

А я ж, було, не раз в страшнім «підвалі»
самодержавної Москви
з тюремщиком змагання вів зухвалі
під крик північної сови [7, 215].

Актуалізоване в наш час (добу російсько-української війни початку ХХІ ст.) у такому самому значенні, як у «Елегії», слово «підвал» означає у вірші простір ув'язнення й катувань, у якому самотня людина виявила хоробрість і несхитність. Образ плачу, чоловічих сліз присутній у сентиментальних історіях, розказаних Т. Осьмачкою. В «Елегії» ліричний герой дивується сам собі: перед лицем смерті він «бліді свої ніколи руки / сльозою розпачу не пік», а свавільна дівчина доводить стоїчного до мук протестанта до плачу! Що це — вічна загадка любові? Переповненість серця стражданнями, коли достатньо нової краплі? Відчуття, що щастя поруч, на відстані руки, тому так боляче, коли воно зникає?.. Поет виражає почуття стоїчного і водночас вразливого самітника образно — у формі молитовного прохання до Бога:

Врятуй мене, мій Боже, від такого
шаленого чуття плачів
і не лишай мене ніколи під порогом
чужого серця на ключі [7, 215].

В усіх історіях кохання, розказаних Т. Осьмачкою у книжці «Китиці часу», герой переживає палкі почуття й пекельні страждання, бо завжди лишається «під порогом чужого серця на ключі».

Самотнім герой збірки був і на батьківщині. Збірку «Китиці часу» завершує вірш «Мандрівка». Безправний українець іде-тікає рідною землею, селяни до нього привітні, проте не захистять, а то й здадуть владі; «гепева» — підла й безжална; здичавілі собаки злодійкуваті, але кращі за ГПУ, бо лише забирають хліб, не розпорюючи одягу. Душу зігриває бажання почути слова розуміння від дівчини, саме дівоче серце поет вважав найчудішим, найдобрішим, здатним полегшити тягар самоти переслідуваному собаками й «гепевою» поетові.

І страшно я хотів, аби ту дійсність вражу
розбила дівчина сумним тремтінням слів,
хоч би й таких: «Це ви за Батьківщину нашу
пішли на дику ласку польових сірків?» [7, 227].

Розуміння для українського поета — це не просто співчуття бідному, самотньому, неприкаяному чоловікові, а передовсім усвідомлення його самопожертви заради Батьківщини, спільне почуття любові до України. Цього він не знайшов, тому люди були не потрібні, вони не могли розбити поетової самоти, а лише здати ГПУ, отже, собаки були кращими.

Але мовчали всі, неначе купи мряки
або скорчовані пеньки в чужих гаях,
тому тоді бажав я тільки, щоб собаки
мені стрічалися бездомні на полях [7, 227].

Важкі, лише почасти справедливі слова про українців у віршах Т. Осьмачки приймаються без застережень, бо ж він мав право на суворий присуд — заробив його своїм життям (як і Т. Шевченко — на не менш жорсткі характеристики співвітчизників). Зважаймо і на стильову домінуючу поезію Т. Осьмачки — експресіоністичну поетику: естетичні принципи крику, плакату, умовного образу, узагальнення дотримані поетом блискуче.

Вірші збірки «Китиці часу» містять різноманітні почуття, історії, мотиви, проте майже завжди в них спостережено філософський центр поетичного тексту, світоглядне осердя, яке переважно має екзистенціальний характер. Це — 1-2 строфи не стільки узагальнювального, скільки викристалізованого змісту, стисле поетичне бачення себе як філософської проблеми, як проклятого запитання, що не має відповіді.

Остання строфа вірша «Мандрівка» є містком, перекинутим за межі життя — людських бажань, співіснування, це — трансцендентальна сходинка в Ніщо.

І я уже тепер нічого не бажаю,
затримуючи тільки свій самотній крок,
де звуки світові в безоднях затихають
і дивляться на нас мільйонами зірок [7, 228].

У художньому хронотопі твору мандрівка-втеча поневоленою Україною, блукання чужиною змінюються на життя як мандрівку часом, поет «бачить» її швидке завершення на землі і продовження там, «де звуки світові в безоднях затихають», тож затримує «свій самотній крок» перед тим, як ступити в беззвучну безодню.

Зіставимо окреслений нами в його інтенціях, нюансах та образності мотив самотності з деякими положеннями екзистенціальної філософії. Іспанський філософ-екзистенціаліст Хосе Ортега-і-Гассет вважає самотність першопочатковим станом людини. Людина, на думку мислителя, прагне прорвати пута самоти, зустрівши іншу людину. Проте чи може вона віднайти в іншому спільність такого ж гатунку — неподільну, істинну — як у своєї самотності? «З глибин першопочаткової самотності, якою, безперечно, є наше життя, ми час від часу прагнемо вибратися назовні, досягти такою ж мірою справжнього спілкування. Ми прагнемо іншої людини, чие життя цілком і повністю злилося і з'єдналося б з нашим. Звідси безкінечні відчайдушні спроби знайти інших» [6, 511]. У Т. Осьмачки спостерігаємо ту саму, ортегіанську тугу за істинним, рівня самотності, спілкуванням. Поетові не властива ілюзія повного злиття з іншим — він мріє про точку дотику двох самотностей. Творчість є виявом душі митця, тож його сокровенним прагненням є знайти «єдиного з душею читача». Саме такий Інший йому найпотрібніший, той, хто відчує душею його вірш, торкнеться поетової душі, тобто розірве коло самоти. Таким іншим стала б для поета дівчина-українка, яка просто поспівчувала б йому, гнаному ГПУ «моєю — не моєю» Україною. Моментом істини врівень із першопочатковою самотністю стало б розуміння самопожертви, що її герой приносить на вітвар України, тобто і цій дівчині теж.

А ким, за екзистенціального прочитання, є сама Україна для бунтаря й вигнанця? І ким для нього є його *поетська* душа, яка теж може покинути, як і батьківщина? Певно, не іншим, а ним самим, частками його «Я». Самота, за Х. Ортегою-і-Гассетом, є жорстоким уділом людини. Осьмаччина самотність ще жорстокіша, бо вона посилюється втратою скалок розбитого власного «Я» — і так, першопочатково, самотнього на землі. Між небом і землею перебуває його постать у кожусі — одна між палітурок вічності, під кожухом болить «неціле» серце. Його частка Україна (батьківщина ж — це те, що ми маємо в серці) віддалена у просторі і від-

чужена злом режиму та байдужістю народу. Вірші як частка «нецілого» серця відчужені аркушем, рядками літер, які нікому прочитати.

Ортегіанське бачення світу як чужини, яка нагромаджує ворожі самотній людині обставини, близьке художньому світові, створеному Т. Осьмачкою. Щоб проілюструвати свою думку, філософ словесно малює таку екзистенційну картину: «Обрамлюючи нашу самотність, обступаючи її, навколо містяться предмети й істоти, які завжди наочні; вони — наше оточення, обставини, що складають “інше”, тобто чужу стихію ворожого або принаймні стороннього характеру. Тому обставини і сприймаються нами як щось негативне, чуже, як те, що нас пригнічує. Ці обставини і є світ» [6, 511]. Для суб'єкта Осьмаччиної лірики обставини життя є зовнішніми, вони творяться чужою недоброю волею. Світи філософа й поета виявляються схожими: «Тут вони [слова “обставини”, “світ” — *Г.Т.*] значать одне — чужу, ворожу людині стихію, щось “зовнішнє”, де ми приречені здійснити своє буття. Адже світ утворює щось величезне, безмірне, безформне й разом з тим повне якимись меншими даностями— речами» [6, 511]. У поезіях Осьмачки людині чуже все оточення: природа європейських країн, люди, квіти, побут, дороги, якими блукає в житті. Україна як рідна існує тільки в серці, зовні вона теж чужа. Структура світу, як її окреслює Ортега-і-Гассет, за акліматизації у світі Осьмачки набуває конкретно-індивідуального значення. Філософ описує структуру нашого світу, який він тлумачить, як те, що оточує нас і є чуже нашій самотності: «<...> по-перше, річ, яка нас цікавить; по-друге, сам горизонт, всередині якого вона з'являється; і, по-третє, те, що на цей момент сховано й лежить по той бік горизонту» [6, 524]. Т. Осьмачка у віршах предметно конкретизує оточення героя: баварський ліс, Відень, дівчина, табір тощо. Горизонт виявляється так само чужим, як і ці наочні образи, бо ж горизонтом є еміграційна чужина і люди, поміж яких не знайшлося ні друга, ні коханої. Третя складова ортегіанської структури — те, що за горизонтом, для поета є: у просторовому вимірі — Україна, яка недосяжна; у часовому вимірі — самотня смерть.

Висновок, що його доходить філософ: «<...> моє людське життя, яке ставить мене в безпосередній зв'язок з усім, що мене оточує, <...> — це, за суттю, самотність» [6, 518] — виявляється суголосним із поезією Осьмачки, наче беззаперечно доведеним конкретно людською долею у правді і вселюдськості її мистецького втілення.

Мотив самотності у збірці «Китиці часу» узгоджується подекуди з екзистенціалом, названим М. Гайдеггером — «люди» (*Das Man*). Поет гостро відчуває небезпеку, яку становить для його таланту падіння в «люди». Він має високу гордість вільного незалежного духа і тому опирається зазіханню на нього з боку *Das Man*. «Присутність може глухо “страждати” від повсякденності, тонути в її задусі, ухилитися від неї, шу-

каючи для розсіяння у справах нової розсіяності. Але екзистенція здатна також у мить-ока, і звичайно часто також лише «на мить», оволодіти повсякденністю, хай навіть ніколи не скасувати її» [11, 371], — пише філософ. Атмосфера задухи, виражена Т. Осьмачкою як найприкметніша риса хронотопу табірної існування, має подібний філософський сенс. Поет усвідомлював безіменність *Das Man* — це просто *люди*, влада іншого над кожним. Перебуваючи в її лещатах, герой прагне того, що в інших ситуаціях сприймає болісно, — самоти, вона виявляється єдиним виходом для особистості, яка хоче зберегти своє «Я» від нівелювання. Гайдеггєрова ідея перетворення власної самоті на людино-самість у натовпі й повсякденні відповідає рефлексіям суб'єкта філософської лірики Осьмачки, проте в художніх текстах відбувається цікаве продовження цієї ідеї, її розкладання на цілий спектр образів, як під час заломлення променя, що проходить крізь призму. Самотність для поета — це біль. Коли ж він опиняється під владою *Das Man*, то відчуває, як самота іде від нього, губиться — і прагне її, бо вона його джерело творчості, у ній його сутність. Поет тікає від людей до себе, хоча це «Я» — «неціле», самотнє й болісне. М. Гайдеггєр створив образ, надзвичайно близький не тільки духові, а й мистецькій специфіці Осьмаччиної лірики: «Ненадламана гострість сутнісної самотності в самій своїй можливості бути розмикає заступання в смерть як безвідносну можливість» [11, 307]. Суб'єкт ліричної медитації в Осьмачки має як єдину коштовність саме ненадломлену гостроту самотності, береже її, плекає на вершині свій поетичний талант, тікає в цю гостроту як у автентичний простір із задухи товариства людей. І коли ця втеча здійснюється, знаходить не радість, а зустріч із майбутньою смертю — до нього приходять образи, що не стосуються *Das Man*, він бачить власну безвідносну можливість.

У підсумку, зауважуємо близькість художнього філософування поета до ідей М. Гайдеггєра — про власне буття самоті, *Das Man*, людино-самість, ненадламани гострість сутнісної самотності; Х. Ортеги-і-Гассета — про глибину першопочаткової самотності, світ як чужу стихію, людину маси, кохання як найрішучішу спробу вирватися із самоти; Г. Марсєля — про зустріч і автентичну надію.

Суб'єкт лірики Тодося Осьмачки страждає від знедоленості, особистої та загальнонаціональної і усвідомлює екзистенційну самотність людини в її земному існуванні. Пройшовши в житті «стежкою страшної самоти», поет залишив нам її прекрасно-трагічне мистецьке втілення, яке виходить за межі індивідуального існування і розповідає читачеві правду про нього й навколишній світ.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Зборовська Н.* «Танцююча зірка» Тодося Осьмачки. Київ: Козаки, 1996. 64 с.
2. *Костюк Г.* Тодось Осьмачка здалека і зблизька: спостереження, зустрічі й діалоги // *Костюк Г.* Зустрічі і прощання: спогади. Кн. 2. Київ: Смолоскип, 2008. С. 383—447.
3. *Лавріненко Ю.* Тодосій Осьмачка (літературна сільвета) // *Лавріненко Ю.* Розстріляне відродження. Київ, Смолоскип, 2002. С. 228—231.
4. *Марсель Г.* Нарис феноменології і метафізики надії // *Марсель Г.* Homo Viator / пер. з фр. Київ: ВД «КМ Academia»; Пульсарі, 1999. С. 36—79.
5. *Мороз-Стрілець Т.* Космачка (Тодось Осьмачка) // *Мороз-Стрілець Т.* Голос пам'яті. Київ: Радянський письменник, 1989. С. 155—162.
6. *Ортега-и-Гассет Х.* Человек и люди // *Ортега-и-Гассет Х.* Избранные труды./ пер с исп. Москва: Весь Мир, 1997. С. 480—698.
7. *Осьмачка Т.* Поезії. Київ: Радянський письменник, 1988. 252 с.
8. *Самчук У.* На коні вороному. Спомини і враження. Вінніпег: Волинь, 1990. 360 с.
9. *Слабошпицький М.* Поет із пекла (Тодось Осьмачка). Київ: Ярославів вал, 2011. 368 с.
10. *Стефаник Ю.* Тодось Осьмачка // Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст.: У 3 кн. Кн 2. Київ: Рось, 1994. С. 108—114.
11. *Хайдеггер М.* Бытие и время / пер с нем. Москва: Ad Marginem, 1997. 452 с.
12. Шевченко Т. Зібрання творів: У 6 т. Т.1: Поезія 1837—1847. Київ: Наукова думка, 2003. 784 с.
13. *Шерех Ю.* Незустрічаний друг («Китиці часу» — Осьмаччина лірика) // *Шерех Ю.* Пороги і запоріжжя : Література. Мистецтво. Ідеології: У 3 т. Т. 1. Харків: Фоліо, 1998. С. 270—277.

Отримано 20 лютого 2020 р.

REFERENCES

1. Zborovska, N. (1996). "Tantciuiuucha zirka" Todosia Osmachky. Kyiv: Kozaky. [in Ukrainian]
2. Kostiuk, Gh. (2008). Todos Osmachka zdaleka i zbylyzka: sposterezennia, zustrichi i dialoghy. Gh. Kostiuk. Zustrichi i proshhannia: spoghady, Kn. 2, pp. 383-347. Kyiv: Smoloskyp. [in Ukrainian]
3. Lavrinenko, Ju. (2002). Todosii Osmachka (literaturna sylveta). Ju. Lavrinenko. Rozstriljane vidrodzhennja, pp. 228-231. Kyiv: Smoloskyp. [in Ukrainian]
4. Marsel, Gh. (1999). Narys fenomenologii i metafizyky nadii. Gh. Marsel. Homo Viator, pp. 36-79. Kyiv: KM Academia; Pulsary. [in Ukrainian]
5. Moroz-Strilets, T. (1989). Kosmachka (Todos Osmachka). T. Moroz-Strilets. Holos pamiati, pp. 155-162. Kyiv: Radianskyi pysmennyk. [in Ukrainian]
6. Orteha-y-Hasset, Kh. (1997). Chelovek i liudi. Kh. Orteha-y-Hasset. Izbrannyye trudy, pp. 480-698. Moscow: Ves Mir. [in Russian]
7. Osmachka, T. (1988). Poezii. Kyiv. Radianskyi pysmennyk. [in Ukrainian]
8. Samchuk, U. (1990). Na koni voronomu. Spomyny i vrazhennia. Winnipeg: Volyn. [in Ukrainian]
9. Slaboshpytskyi, M. (2011). Poeti z pekla (Todos Osmachka). Kyiv: Yaroslaviv val. [in Ukrainian]
10. Stefanyk, Ju. (1994) Todos Osmachka. Ukrainske slovo: Khrestomatia ukrainskoi literatury ta literaturnoi krytyky XX st. (Kn. 1-3) Kn. 2, pp. 108-114. Kyiv: Ros. [in Ukrainian]
11. Heidegger, M. (1997). Bytie i vremia. Moskow: Ad Marginem. [in Russian]
12. Shevchenko, T. (2003). Zibrannia tvoriv. (Vol. 1-6). Vol. 1: Poeziia 1837-1847. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian]
13. Sherekh, Ju. (1998). Nezustrichannyi druh ("Kytytsi chasu" — Osmachchyna liryka). Ju. Sherekh. Porohy i zaporizhzhia: Literatura. Mystetstvo. Ideolohii. (Vol. 1-3), Vol. 1, pp. 270-277. Kharkiv: Folio. [in Ukrainian]

Recived 20 February 2020

Hanna Tokman, doctor of pedagogy, PhD, professor
Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical Hryhorii Skovoroda University,
30 Sukhomlynskogo st., Pereiaslav, Ukraine, 08400
e-mail: hanna_tokman@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6213-2987>

MOTIVES OF LONELINESS IN POETRY BY TODOS OSMACHKA:
EXISTENTIAL AND DIALOGICAL INTERPRETATION

The paper deals with the works by the Ukrainian poet Todos Osmachka (1895—1962). Attention is focused on the motive of loneliness in the poems from the collection “The Tassels of Time” (1953). Taking into account the memories of the poet’s contemporaries, the researcher analyzes the texts and interprets their existential meanings. The poems contain both individual facts of human life and philosophical generalizations. The loneliness of T. Osmachka’s lyrical character is caused by historical events, emigration, the absence of friends and his beloved one. The hero is an artist, so he needs a reader who can understand and feel his work. The poet expresses feelings of an emigrant writer who left his unhappy occupied country. The poems depict the author’s life among people who are strangers for him in terms of spirit. The poet needs loneliness for his creative work, and it is high loneliness of spirit.

Osmachka’s philosophical statements make sense of the human solitude as a feature of unique individual existence. The researcher cites the works of philosophers M. Heidegger, J. Ortega y Gasset, G. Marcel, which help to interpret T. Osmachka’s texts. M. Heidegger’s ideas of being-toward-death, Dasein, human self, essential loneliness, and others were used as parallels to the poetic texts. The researcher refers to the theses of Ortega y Gasset’s philosophy concerning loneliness as the initial state of a man and attempts to find the Other, friendship, and love. The article also uses the theory by Marcel on the phenomenology and metaphysics of hope.

The dialogue between poetry and existential philosophy reveals the meanings of poetic images and specifics of creative work. The analysis allowed the researcher to define some distinctive style features of T. Osmachka’s philosophical poems and indicate some samples of expressionistic and surrealist poetics in his works.

Keywords: *poetry, motive of loneliness, philosophy, existentialism, existence, dialogue, style.*